

С. В. НЕЧИПОРУК

Світлана Володимирівна Нечипорук, кандидат юридичних наук, доцент Київського університету туризму економіки і права

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Наміри України з приводу становлення як розвиненої правової європейської держави обумовлюють проведення численних правових реформ у різноманітних сферах життєдіяльності суспільства. Це стосується і сфери нотаріальної діяльності, як важливого правового механізму забезпечення реалізації прав та обов'язків суб'єктів права, правової охорони та досудового захисту прав та інтересів громадян, підприємств та організацій. З огляду на це, набуває особливого значення питання належного нормативно-правового забезпечення діяльності нотаріусів у нашій державі.

Окресленому приділено увагу у працях багатьох вітчизняних вчених, зокрема, таких, як В. В. Баранкова, О. Висканцев, О. М. Засць, Н. В. Льєва, В. В. Комаров, О. Нелін, Т. В. Федоренко, С. Я. Фурса, О. В. Чудний, В. Г. Шишленко та ін. Однак, ними розглядаються лише окремі аспекти стану нормативного забезпечення нотаріальної діяльності, а сучасний стан правового регулювання останньої все ще характеризується рядом проблем та недоліків. У зв'язку з цим, метою статті є узагальнене дослідження проблем та перспектив розвитку нормативно-правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні. Для її досягнення необхідним є вирішення низки завдань, а саме: розглянути основні етапи правової реформи у сфері нотаріату; визначити основні проблеми та тенденції розвитку нормативно-правового регулювання нотаріальної діяльності, зумовлені прийняттям відповідних нормативних документів; ознайомитись із сучасним станом правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні; сформулювати відповідні висновки.

Пристаючи до вирішення поставлених завдань, відзначимо, що в Україні правова реформа у сфері нотаріату відбувається шляхом прийняття нових нормативно-правових актів, спрямованих на урегулювання нотаріальної діяльності, внесення змін та доповнень до існуючих, а також таких, що визначають напрямки реформування вітчизняної системи нотаріату. Відповідно, настання того чи іншого етапу правової реформи ми пов'язуємо із прийняттям основних нормативних актів, які вплинули на становлення та розвиток правового забезпечення нотаріальної діяльності. У цілях нашої статті пропонуємо з ними ознайомитись через призму здобутків та проблем, як наслідків прийняття таких нормативно-правових актів.

Початок правової реформи у сфері нотаріату, а отже і її перший етап, як відомо, пов'язується із прийняттям 2 вересня 1993 р. Закону України «Про нотаріат»¹, яким було змінено існуючу організаційну структуру побудови нотаріату в Україні². Його основним здобутком було запровадження інституту приватного нотаріату. Нові принципи нотаріальної діяльності, які були закладені цим законом дозволили вирішити організаційні проблеми стосовно нотаріального забезпечення суб'єктів цивільно-правових відносин та дозволили державі практично зняти із себе більшість організаційних питань і матеріальних витрат у цій сфері. Внаслідок прийняття названого нормативного акту у сфері нотаріату відбулись докорінні зміни не лише у кількісному, а й у якісному вимірі, зокрема, це стосується: зростання рівня самосвідомості у нотаріальному співтоваристві та відповідальності перед всіма суб'єктами цивільно-правових відносин; підвищення професіоналізму нотаріусів; збільшення чисельності приватних нотаріусів, які в більшості випадків значно краще матеріально-технічно оснащені, ніж державні нотаріальні контори; оперативності обслуговування громадян, підприємств, установ та організацій тощо³.

Водночас, практика застосування Закону України «Про нотаріат» довела його недосконалість. Зокрема, до його основних недоліків та проблем, які він зумовив, можна віднести:

- застарілий підхід до урегулювання нотаріальної діяльності внаслідок його орієнтації на радянську концепцію⁴ правового забезпечення суспільних відносин;
- невідповідність окремим положенням Конституції України⁵, яку було прийнято пізніше, ніж цей закон, у 1996 р.⁶;
- обмеження приватних нотаріусів щодо вчинення нотаріальних дій;
- значне зростання кількості приватних нотаріусів поряд із зменшенням державних, що призвело до соціальної напруги в суспільстві, у тому числі, у зв'язку з неможливістю отримання громадянами окремих видів нотаріальних послуг щодо оформлення спадкових прав та вжиття заходів з охорони спадкового майна;
- відсутність закріплення гнучкої системи заходів впливу на нотаріусів у разі порушення ними законодавства під час вчинення нотаріальних дій⁷; та ін.

Низький рівень нормативно-правового забезпечення нотаріальної діяльності та численні проблеми на практиці, які мали місце внаслідок прийняття розглянутого нормативно-правового акту, обумовили необхідність продовження правової реформи у цій сфері. Тому її наступний етап пов'язується із прийняттям 1 жовт-

ня 2008 р. Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»»⁸, яким було фактично запроваджено нову редакцію Закону України «Про нотаріат». Основними здобутками його прийняття стали наступні:

- приватні і державні нотаріуси були зрівняні в повноваженнях щодо вчинення нотаріальних дій;
- оформлені ними документи отримали однакову юридичну силу;
- було уточнено права та обов'язки нотаріусів, а також поняття нотаріальної таємниці;
- закріплено гарантії діяльності нотаріусів;
- посилено порядок допуску до професії нотаріуса;
- введено поняття відповідальності нотаріусів у разі допущення порушень тощо⁹.

Проте, прийняття названого нормативно-правового акта не вирішило усіх проблем правового забезпечення нотаріальної діяльності. Зокрема, до його недоліків можна віднести наступні:

- не цілком вирішено питання наближення нотаріату до населення, оскільки зберігалось зосередження нотаріусів у столиці, обласних та великих районних центрах;
- не вирішено питання оптимальності оплати вчинюваних нотаріальних дій, так, щоб її вартісний вираз влаштовував як осіб, які звертаються до нотаріуса, так і самого нотаріуса;
- не вдалось привести до єдиного знаменника такі заходи впливу на нотаріуса, як зупинення, припинення нотаріальної діяльності та анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;
- законодавчо неврегульованими залишилися питання пенсійного, соціального забезпечення нотаріусів, системи оподаткування доходів нотаріусів¹⁰;
- недостатньо чітко визначена низка інших питань, включаючи створення інституту професійного нотаріального самоврядування¹¹.

З метою вирішення окреслених проблем, сприяння становленню цілісного підходу до визначення функцій нотаріату та побудови чіткої структури нотаріальних органів, надання населенню послуг правового та нотаріального характеру відповідно до міжнародних стандартів, а також поступового і системного реформування українського нотаріату як інституту позасудового захисту цивільних прав 24 грудня 2010 р. наказом Міністерства юстиції України № 3290/5 було затверджено «Концепцію реформування органів нотаріату в Україні»¹², що, на наш погляд, становить наступний етап правової реформи у сфері нотаріату. Цим документом передбачено здійснення, зокрема, таких заходів, як розробка, обговорення та прийняття протягом 2010–2012 рр. базових законів та протягом 2012–2015 рр. створення професійної організації нотаріусів України та становлення професійного самоврядування. Метою реалізації цих заходів, виходячи з аналізу положень Концепції, є подолання розглянутих вище, а також інших проблем правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні. До них, зокрема, відносяться:

- невизначеність статусу нотаріальних органів, зокрема, державних нотаріальних контор, приватних нотаріусів, державного нотаріального архіву;
- відсутність правової бази, яка б давала можливість нотаріусу як представнику державної публічної влади мати чітко визначені процесуальні права та обов'язки;
- відсутність законодавчо закріплених морально-етичних та професійних правил поведінки у нотаріальній діяльності, системи цінностей;
- відсутність комплексної програми підвищення кваліфікації осіб, які вчиняють нотаріальні дії, в тому числі посадових осіб органів місцевого самоврядування тощо;
- колізії нормативно-правових актів, що регулюють діяльність нотаріату;
- велика кількість підзаконних нормативно-правових актів, які часто суперечать один одному (Інструкції, Положення, Порядки); та ін.

Водночас, не дивлячись на проведену роботу на підставі названої Концепції, на сьогодні не можна стверджувати про її реалізацію, оскільки сучасний стан правового регулювання у сфері нотаріату все ще характеризується рядом проблем та недоліків. Насамперед, мова йде про наступні:

- відсутність чіткої сформованої та закріпленої нормативно-правової бази з регулювання інституту нотаріату, що призводить до зловживань, використання нормативних розбіжностей в особистих цілях та, як наслідок, допущення помилок під час вчинення нотаріальних дій, наслідком чого є порушення прав та інтересів фізичних та юридичних осіб¹³;

– збільшення кількості нормативно-правових актів, що призводить до дублювання, нечіткостей та різночитань дефініцій, матеріальних та процесуальних норм, якими регулюється нотаріальна діяльність¹⁴. Наприклад, норми, що регулюють порядок посвідчення заповітів та довіреностей, прирівняних до нотаріально посвідчених, які містяться у ст. 40 Закону України «Про нотаріат», продубльовано у ст.ст. 245 та 1252 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України¹⁵; положення ст. 750 ЦК України щодо обов'язків набувача забезпечити відчужувача житлом дублюються у підпункті 7.7 п. 7 глави 2 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5¹⁶; норми ст. 40 Закону України «Про Нотаріат» щодо передачі засвідчених заповітів державним нотаріальним архівам, продубльовано у п. 23 Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 р. № 419¹⁷; та ін;

- наявність прогалин у законодавстві¹⁸ та неузгодженостей між положеннями нормативно-правових актів. Наприклад, ст. 37 Закону України «Про нотаріат» закріплено вичерпний перелік нотаріальних дій, які

можуть вчинятись посадовими особами місцевого самоврядування, до яких віднесено: вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, посвідчення заповітів (крім секретних), видачу дублікатів посвідчених ними документів, засвідчення вірності копій (фотокопій) документів і виписок з них, засвідчення справжності підпису на документах. Всупереч цьому, положенням п. 4 ч. 2 ст. 40 Закону України «Про нотаріат» посадових осіб місцевого самоврядування наділено повноваженнями щодо посвідчення довіреностей. Тобто, з одного боку, маємо неузгодженість між положеннями одного нормативно-правового акта, а іншого – доповнення, розширення положень однієї статті положеннями іншої. Прикладом прогалин законодавства можна вважати відсутність закріплених на законодавчому рівні конкретно встановлених принципів, якими б мали керуватись нотаріуси при проведенні своєї діяльності¹⁹, як загальними засадами, основоположними правилами здійснення нотаріальної діяльності.

Вирішення наведених та інших проблем сучасного нормативно-правового забезпечення нотаріальної діяльності, на нашу думку, можливе шляхом проведення комплексної систематизації законодавчих положень та положень підзаконних правових актів. У такому ракурсі, підтримуємо позицію вчених (В. В. Баранкова, О. М. Заєць, Н. В. Ільєва, В. В. Комаров, В. Г. Шишленко та ін.) щодо необхідності прийняття двох загальних нормативно-правових актів внаслідок проведеної систематизації, а саме: Закону України «Про організацію нотаріату» (або «Про організацію нотаріальної діяльності в Україні») та Нотаріального процесуального кодексу²⁰. На наш погляд, такий крок дозволить комплексно врегулювати окремо питання організації системи нотаріату в Україні та окремо врегулювати усі процедурні аспекти здійснення нотаріальної діяльності, а отже і вирішити проблеми дублювань, прогалин, колізій законодавства тощо.

Таким чином, не дивлячись на тривалу правову реформу, сучасний стан нормативно-правового забезпечення нотаріальної діяльності характеризується наявністю численних проблем та недоліків. Перспективою його розвитку має стати проведення систематизації положень нормативних документів у цій сфері, що дозволить вирішити розглянуті проблеми.

¹ Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.

² Чудний О. В. Деякі особливості правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні / О. В. Чудний // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 3. – С. 258–264. – С. 259.

³ Шишленко В. Г. Щодо реформування нотаріату України / В. Г. Шишленко // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 1091–1099. – С. 1091.

⁴ Заєць О. М. Нотаріат в Україні – окремі проблеми / О. М. Заєць // Матеріали Науково-практичної Інтернет-конференції «Актуальні питання права та правової держави: наукова дискусія» (11.12.2013). – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=698%3A101213-14&catid=86%3A3-1213&Itemid=106&lang=ru

⁵ Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

⁶ Шишленко В. Г. Правове регулювання та організація нотаріату України / В. Г. Шишленко // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 971–975. – С. 971.

⁷ Сушинський І. В. Реформування системи нотаріату – пріоритет діяльності органів юстиції / І. В. Сушинський ; Головне управління юстиції у Чернівецькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minjust.cv.ua/index.php?page=/1221124153/1234951768/1234957814>

⁸ Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» : Закон України від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 13. – Ст. 161.

⁹ Шишленко В. Г. Щодо реформування нотаріату України / В. Г. Шишленко // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 1091–1099. – С. 1091–1092.

¹⁰ Нелін О. Формування тезауруса з нотаріату в Україні / О. Нелін // Юридична Україна. – 2014. – № 1. – С. 4–8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://akademinotar.org.ua/media/article_attachments_docs/article_documents/akad.pdf

¹¹ Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату: стан та проблеми / Л. В. Єфіменко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 8. – С. 8–15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/31160>

¹² Про затвердження Концепції реформування органів нотаріату в Україні : Наказ Міністерства юстиції України від 24 грудня 2010 р. № 3290/5 // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 1. – С. 131–133.

¹³ Заєць О. М. Вказана праця; Висканцев О. Законодавство України про нотаріат: перспективи розвитку / О. Висканцев // Публічне право. – 2012. – № 3 (7). – С. 405–411. – С. 407–408; Федоренко Т. В. Проблеми та особливості реформування системи нотаріату в Україні / Т. В. Федоренко // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 4. – С. 93–95. – С. 93.

¹⁴ Заєць О. М. Вказана праця; Висканцев О. Вказана праця. – С. 407.

¹⁵ Цивільний кодекс України : від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

¹⁶ Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>

¹⁷ Про порядок посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 р. № 419 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/419-94-%D0%BF>

¹⁸ Федоренко Т. В. Проблеми та особливості реформування системи нотаріату в Україні / Т. В. Федоренко // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 4. – С. 93–95. – С. 93.

¹⁹ Мамалига І. О. Встановлення латинського нотаріату в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення / І. О. Мамалига // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 1. – С. 46–48. – С. 47 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lsej.org.ua/1_2014/12.pdf

²⁰ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат: перспективи унормування, законодавство, судова практика / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. – Х. : Право, 2008. – 536 с. – С. 21; Засць О. М. Вказана праця; Ільєва Н. В. Основні напрямки розвитку правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні / Н. В. Ільєва // Юрист України. – 2011. – № 3 (16). – С. 27–31. – С. 31; Шишленко В. Г. Правове регулювання та організація нотаріату України / В. Г. Шишленко // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 971–975. – С. 975.

Резюме

Нечипорук С. В. Проблеми та перспективи розвитку нормативно-правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні.

У статті досліджуються проблеми та перспективи розвитку нормативно-правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні. Розглянуто основні етапи правової реформи у сфері нотаріату. Визначено основні проблеми та тенденції розвитку нормативно-правового регулювання нотаріальної діяльності, зумовлені прийняттям відповідних нормативних документів. З'ясовано сучасний стан правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні.

Ключові слова: нотаріат, нотаріальна діяльність, правова реформа, нормативно-правове забезпечення, проблеми, перспективи розвитку.

Резюме

Нечипорук С. В. Проблемы и перспективы развития нормативно-правового обеспечения нотариальной деятельности в Украине.

В статье исследуются проблемы и перспективы развития нормативно-правового обеспечения нотариальной деятельности в Украине. Рассмотрены основные этапы правовой реформы в сфере нотариата. Определены основные проблемы и тенденции развития нормативно-правового регулирования нотариальной деятельности, обусловленные принятием соответствующих нормативных документов. Выяснено современное состояние правового обеспечения нотариальной деятельности в Украине.

Ключевые слова: нотариат, нотариальная деятельность, правовая реформа, нормативно-правовое обеспечение, проблемы, перспективы развития.

Summary

Nechiporuk S. The problem and perspectives of development regulatory support notarial activities in Ukraine.

The article investigates the problem and perspectives of development regulatory support notarial activities in Ukraine. Considered the main stages of legal reform in the notary. Defined the main problems and trends of legal regulation of notarial activities due to the adoption of appropriate regulations. It is shown the current state of legal provision notarial activities in Ukraine.

Key words: notary, notarial activity, legal reform, regulatory support, the problem, prospects.

УДК 347.122

Н. Г. КАШКАНОВА

*Наталія Геннадіївна Кашканова, аспірантка
Київського університету права НАН України*

ДІЯЛЬНІСТЬ БІОЕТИЧНИХ КОМІТЕТІВ: АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАУКОВИЙ ПРОСТІР

Угода про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода про асоціацію)¹ передбачає уніфікацію умов легітимізації результатів наукових досліджень у сфері біології та медицини. Положення Глави 22 «Громадське здоров'я» Розділу V Угоди про асоціацію вимагають адаптації положень національного законодавства до законодавства ЄС у сфері біомедичних досліджень.

Активне входження вітчизняної науки у європейський науковий простір повинно відбуватися стрімко та на засадах європейської наукової деонтології. Зазначимо, що певні вітчизняні напрями біології та медицина є доволі конкурентоспроможними і здатними представити не лише українську науку, але й ринок відповідних послуг.

Механізми етичного контролю над біомедичними дослідженнями вдосконалюються відповідно до сучасних уявлень про допустимість та обсяги досліджень людини. Жорстка вимога дотримання етичних норм при проведенні біомедичних досліджень висувається незалежно від ступеня втручання в людське ество.

Як зазначалося на V Національному Конгресі з біоетики у 2013 р., українські вчені зіштовхнулися з проблемами оприлюднення своїх наукових результатів у міжнародно-визнаних наукових виданнях, які входять до відповідних наукових баз даних. Перепоною була не відсутність наукової новизни, а, власне, відсутність міжнародно-визнаної належної етичної експертизи біомедичних досліджень. Відтак нагальність не лише реформування, а й створення відповідного національного законодавства є очевидною. Ретроспектив-